

הרב משה אדלר

הוויית דאביי ורבא

"יאוש שלא מדעת¹ אביי אמר לא הוי יאוש ורבא אמר הוי יאוש"², ובסוף הסוגיה³: "תיובתא דרבא תיובתא, והלכתא כוותיה דאביי ביע"ל קג"ס", ופירש רש"י: סימני הלכות הן יאוש שלא מדעת דהכא, עד זומם למפרע הוא נפסל בסנהדרין⁴, לחי העומד מאליו בעירובין⁵, קידושין שלא נמסרו לביאה בקידושין⁶, גילוי דעתא בגיטין⁷, מומר אוכל נבלות להכעיס פסול לענין עדות בסנהדרין⁸ עכ"ל. בפשטות, מדאיפסקא הלכתא כרבא ברוב התלמוד, על כרחנו שהיה גדול מאביי בפסיקת הלכה⁹. ואולם לא כך משמע מדברי הטור והב"י: "רבי אליעזר אומר פותחין לאדם [נדרן] בכבוד אביו ואימו"¹⁰ וחכמים אוסרין. אמר רבי צדוק עד שפותחין לו בכבוד

¹ פרש"י: דבר שסתמו יאוש לכשידע שנפל ממנו, וכשנמצא עדיין לא ידעו הבעלים שנפל מהן עכ"ל.

² ב"מ כא, ע"ב.

³ ב"מ כב, ע"ב.

⁴ סנהדרין כז, ע"א.

⁵ עירובין טו, ע"א.

⁶ קידושין נא, ע"א.

⁷ גיטין לד, ע"א.

⁸ סנהדרין כז, ע"א.

⁹ יעויין בתוס' ד"ה אמר רב פפא (ע"ז נט, ע"ב), "אכן אומר ר"ת דודאי הוא דלית הלכתא כרב פפא משום דרבא פליג עליה, אע"ג דהוה בתראה יותר מרבא, משום דרבא רבו וגם הוא בתראה והיה גדול ממנו בחכמה ובמנין". וכה"ג ברא"ש אות ג (עירובין פ"ה) וז"ל ופסק ר"ת כרב הונא דגדול היה ובר סמכא יותר מחייא בר רב דהוי זוטרי מיניה טובא, כדמוכח בערכין דף טז ע"ב שהיה רב הונא מוכיחו עכ"ל, וכן בכל מקום ההלכה כגדול. ובשו"ת הרשב"א רג כותב בזה"ל: תחילת כל דבר אומר, שאין אומרים כדאי הוא פלוני לסמוך עליו, בזמן שיש גדול ממנו בחכמה ובמנין, דהלכה פסוקה היא דהולכין אחר הגדול בחכמה ובמנין, ואפילו בשעת הדחק אין סומכין על הקטן בחכמה ובמנין...אא"כ הוא בשעת הדחק שיש בו הפסד מרובה...שורת הדין, אם שנים הפוסקים זה אוסר וזה מתיר, אם נודע האחד גדול בחכמה ובמנין ויצא שמו כן, הולכין אחריו בין להחמיר בין להקל. אם שניהם שוין ולא נודע מי גדול בשניהם, בשל תורה הולכין אחר המחמיר דהוה ליה כספיקא דאורייתא, ובשל סופרים הלך אחר המקל...עכ"ל.

¹⁰ ז"ל הר"ן: שאומרים לו אילו היית יודע שמבזין אביך ואימך על שאתה קל בנדרים...כלום היית נודר? לשון אחר, שיאמרו שאתה למדת מהם שאף הם מזלזלין בנדרים עכ"ל.

אביו ואימו יפתחו לו בכבוד המקום¹¹. [אמרו לו¹²] אם כן אין נדרים¹³. ובגמרא: "מאי אין נדרים? אמר אביי אם כן אין נדרים נתרין יפה¹⁴ ורבא אמר אי"כ אין נדרים נשאלין לחכם¹⁵". בטור וש"ע¹⁶ מביאים דוקא טעמו של אביי ולא של רבא, ומסביר הב"י: ויש לתמוה על רבנו שכתב טעמו של אביי והשמיט טעמו של רבא, דהא קי"ל הלכה כרבא לגבי אביי. וי"ל שכללא דהלכה כרבא לא איתמר אלא כי פליגי לענין דינא, אבל היכא דלא פליגי אלא בטעמא דמילתא כי הכא - לא, ומשום דטעמא דאביי מסתבר טפי ומתניתין נמי מתיישבה לדידיה שפיר טפי מרבא עכ"ל. אם שקולין הם מדוע זכה רבא דהלכה כמותו ברוב התלמוד?

"רב יוסף סיני¹⁷ ורבה עוקר הרים¹⁸. איצטריכא להו שעתא¹⁹, שלחו להתם: סיני ועוקר הרים - איזה מהם קודם? שלחו להו: סיני קודם, שהכל צריכין למרי חיטיא²⁰. אעפ"כ לא קביל עליו רב יוסף, דאמרי ליה כלדאי מלכת תרתין שנין²¹. מלך רבה עשרין ותרתין שנין. מלך רב יוסף תרתין שנין ופלגא. כל הנך שני דמלך רבה, [רב יוסף] אפילו אומנא לביתה לא קרא^{22,23}. מסביר המהרש"א: נראה שדימו את הסומך על רוב שמועתו לסיני, ושאיין בידו שמועות כל כך וסומך על מעלתו בחריפות ופלפול לעוקר

¹¹ ז"ל הר"ן: כלומר רבי אלעזר כי היכי דשרי לפתוח בכבוד אביו ואימו, שרי נמי לפתוח בכבוד המקום, שאומרין לו אילו היית יודע כשנדרת שהיית מקל בכבוד המקום...היית נודר? עכ"ל.

¹² אמרו לו - גירסת הר"ן. וז"ל שם: כלומר אפילו ר"א מודה לרבנן דבכבוד המקום אין פותחין, דאם איתא דפותחין אין נדרים עכ"ל.

¹³ משנה, נדרים סד, ע"א.

¹⁴ לישנא דהר"ן: שאפילו אם מתחילה לא היה נמנע מפני כבוד המקום, לא יעזי פניו בכך לפני חכם וישקר...נמצא שאין נדרים מותרין יפה עכ"ל.

¹⁵ ז"ל הר"ן: אי"כ דפותחין לו בכבוד המקום לא יהיו נדרים נשאלים לחכם, שכל אחד ואחד פותח פתח זה לעצמו עכ"ל. וברא"ש: והוא אינו יודע שהוא אינו מוחל אבל אחרים מוחלין לו עכ"ל. ובתוס' - ואתי לזלולי.

¹⁶ יו"ד רכח, סעיף י.

¹⁷ פרש"י: שהיה בקי בברייתות הרבה, וסדורות לו כנתינתן מסיני (ע"פ רש"י בברכות והוריות).

¹⁸ פרש"י: שהיה מחודד יותר בפלפול, אע"פ שאין משנה ובריתא סדורין לו כל כך (ע"פ רש"י בברכות והוריות).

¹⁹ פרש"י: נצרך אחד מהם להיות ראש ישיבה.

²⁰ כולם צריכין למי שקיבץ תבואה למכור, כלומר למי שקיבץ שמועות. פרש"י.

²¹ פרש"י וז"ל: אמר אם אמלוך תחילה - אמות לסוף שנתיים ונדחה מפני השעה ולא אבה למלוך, והשעה עמדה לו שלא הפסיד שנותיו בכך עכ"ל.

²² פרש"י בהוריות וז"ל: שלא רצה [רב יוסף] לנהוג שררה בעצמו כל אותן השנים שמלך רבה, אפילו בהא שררותא לא רצה להביא שום אומן בתוך ביתו, אלא כשהוא רוצה להקיז דם היה רב יוסף הולך לבית הרופא. ואית דגרסי שלא רצה לנהוג שררות בעצמו כל אותן השנים שמלך רבה, כלומר שלא היה לו פנאי להקיז עצמו, אלא היה עוסק כל שעה בתורה לפני רבה עכ"ל.

²³ ברכות סד, ע"א; הוריות יד, ע"א.

הרים, כלפי מה שאמרו בפרק בני העיר²⁴, כי כתבור בהרים וככרמל בים יבא...ועוד אמרו שם למה תרצדון הרים גבנונים, למה תרצו דין עם סיני, כולכם בעלי מומין אצל סיני.

ולזה, הסומך על רוב שמועתו, ומשניות ובריתות סדורות לו, הוא כסיני שעליו היו כל שמועות וקבלת התורה. אבל מי שאין משניות ובריתות סדורות לו כל כך, אך הוא סומך על מעלתו, הוא כעוקר הרים, כהרים הללו שנעקרו לפי שעה ללמוד תורה וסמכו על מעלתם ורוב גבהם לעשות דין עם סיני. זכה סיני שכולם נעשו בעלי מומין אצלו, שלא למדו תורה רק לפי שעה. וכדאמרין בסוטה, לעולם ילמד אדם מדעת קונו שהרי הניח הקב"ה כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על סיני. וכדמיון הזה אמרו, סיני עדיף, דהיינו שסומך על שמועתו מסומך על מעלתו בפלפול עכ"ל.

רב יוסף בקי גדול היה, אך גם ענותן ושפל, כהר סיני שהיה הקטן והשפל שבהרים, ואפילו לא חשב שראוי הוא שעליו תינתן תורה לעם ישראל. לכן ויתר על ראשות הישיבה, לכן לא נהג שררה משך עשרים ושתיים שנה. ובגמרא²⁵: משמת רבי בטלה ענוה ויראת חטא. אמר ליה רב יוסף לתנא, לא תתני ענוה דאיכא אנא עכ"ל, ומסביר הבן יהודע שם וז"ל: קשה, איך יתכן זה שבטלה ענוה אחר רבי? ונראה דכאן מיירי באדם שיש לו גדולה של שררה וגם עושר גדול, ועם כל זה הוא ענו...וכה"ג נמצא אצל רב יוסף...ושלחו להם דסיני עדיף...ואפילו הכי לא קביל רב יוסף למלוך ומלך רבה כ"ב שנים ואחר שנפטר מלך רב יוסף. וכל אותן שנים שמלך רבה, לא נהג רב יוסף שררה כלל אפילו בענין הקזה, והיה תמיד עוסק בתורה לפני רבה וכפוף לו, נמצא רב יוסף נהג בענוה זו דאיירי בה התנא דתני בטלה אחר רבי...אבל אין כונתו לעקור דבר מן המשנה, גם אין כונתו לשבח עצמו עכ"ל.

ועוד למדנו²⁶: "א"ר אחא בר חנינא א"ר אסי יוחנן במי אתה מוצא מלחמתה של תורה? במי שיש בידו חבילות של משנה. קרי רב יוסף אנפשיה ורב תבואות בכח שור". מלחמתה של תורה היינו פסקי הלכה²⁷ הדורשים בקיאות וכוח זכירה כשל רב יוסף, המושפע לענו²⁸ דוקא.

²⁴ מגילה כט, ע"א. ובבראשית רבה פרשה צט, א: למה תרצדון הרים גבנונים (תהלים סח)...רבי יוסי הגלילי פתר קרא בהרים. בשעה שבא הקב"ה ליתן תורה בסיני, היו ההרים רצים ומדיינים אלו עם אלו, זה אומר עלי התורה ניתנת וזה אומר עלי התורה ניתנת. תבור בא מבית אלים, כרמל מאספמיא...אמר הקב"ה...כולכם גבנונים עכ"ל.

²⁵ סוטה מט, ע"ב.

²⁶ סנהדרין מב, ע"א.

²⁷ לישנא דרש"י: מלחמתה של תורה - הוריותיה ולעמוד על בוריה ועל עיקרה, לא כאדם המפולפל ומחודד ובעל סברא ולא למד משניות ובריתות הרבה, כי מהיכן יתגלה הסוד? אלא בבעל משניות הרבה שאם יצטרך לו טעם בכאן, ילמדנו מתוך משנה אחרת, או אם יקשה לו דבר על דבר יבין מתוך משניות הרבה שבידו עכ"ל.

²⁸ בן יהודע עמ"ס סנהדרין וז"ל: נ"ל בס"ד כי כוח הזכירה ישתלשל מן שמות הויה, והשכחה באה מן הקטנות שהיא שמות דא-להים. וידוע כי בכל ספירה יש שם הויה, ולכן אם ישתלשל כח הזכירה

ובספרי חסידות²⁹: "ורב יוסף מתחיל בהחזרת מדרגות אלו [דענוה ויראת חטא] והוא נסתמא עיי שלא רצה להביט מצדדיו ולפניו³⁰...ומפני שרצה לסלק עצמו מחיזו דהאי עלמא - העין רואה ומכניס הרהורים ללב להיות חומד...ועינו של אותו צדיק נסתמא עיי שחפץ ונשתוקק גם כן לזכות לקדושה זו שיהיו כל חמדותיו בקדושה. וזה אחר שיגדיר עצמו כפי האפשר בכוח האדם בכבישת החמדה שבלב, והגורם לו - העין רואה. ונתרצה לסתמא לגמרי כדי שלא יראה שום דבר שיביא חמדה זרה ללב, והשיי"ת עשה רצונו. והסומא חשוב כמת, ובזה נתבטלו אצלו כל מידות עולה"ז, ועיי"ז זכה לענוה השלמה הבאה מכוח בינה שבלב שהוא האתחלתא לקדושה השלמה". והזוכה לבינה שבלב, נפתחין לו מעיינות חכמה וזוכר ואינו משכח³¹.

שני תלמידים מובהקים היו לרב יוסף ורבה: אביי ורבא. כרבנים כך התלמידים, כ"א ספג את דרך לימודו של רבו ואת מידותיו: "תלמיד הנפטר מרבו לא יחזיר פניו וילך, אלא מצדד פניו והולך...רבא כד הוה מיפטר מיניה דרב יוסף הוא אזיל לאחוריה עד דמנגפן כרעיה, ומתווסן אסקופתא דבי רב יוסף דמא"³². רבא, תלמידו של רב יוסף, השפיל עצמו בפניו עד שנתמלא הסף דם מרגליו³³. וקבע על עצמו שכבנוני הוא ולא כצדיק³⁴. גם בדרך לימודו נטה אחרי רב יוסף: "אמר רבי יוחנן לבן של ראשונים כפתחו של אולם³⁵ ושל אחרונים כפתחו של היכל³⁶, ואנו כמלוא נקב מחט סדקית...אמר אביי

משמות הויה של כל עשר ספירות יהיה חזק מאד. ונודע כי הספירות אחר התיקון נעשו קוין בדרך השלוש כזה: כח"ב חג"ת נה"י, וראשי תיבות שלהם תק"ו כמנין שו"ר...ולכן רב יוסף שהיה לו כח זכירה חזק מאוד שהוא מכל הספירות שהם כח"ב חג"ת נה"י שמספרם שור, קרי אנפשיה 'ורב תבואות בכח שור'...ובזה יובן בס"ד הטעם דהענו נשפע לו כח זכירה, מפני שהענו חושב עצמו רך וקטן כתולע, וכמו שאמר דוד המלך 'ואנכי תולעת ולא איש', ולכן בזכות ענוה זו שרואה עצמו כתולע שהוא מספר תק"ו (תולע = 506 = שור), נשפע כוח זכירה מן הויות כח"ב חג"ת נה"י שמספרם תק"ו - מידה כנגד מידה עכ"ל.

²⁹ ישראל קדושים לרב צדוק הכהן מלובלין, עמ' 66.

³⁰ תשובות הגאונים קעח, בשם השערי תשובה.

³¹ עי' נפש החיים (ש"א פט"ו) וז"ל ובזוהר חדש רות ס"ד ע"ג ואי זכי...כדין נחתא עליה רבו יתיר מלעילא...וההוא אתערו דשריא עליה מאתר עילאה הוא, ומהו שמיה? נשמה שמיה. והיא הנותנת לאדם בינה יתרה להשכיל השכליות הפנימים הגנוזים בתוה"ק, וכמש"כ בזוה"ק לך לך דף עט, נשמה אתערת לאיניש בבינה...ובעץ חיים שער מוחין דקטנות פ"ג: ודע כי מי שיש בידו כח במעשיו...אז יהיה לו זכירה נפלאה בתורה ויבין כל רזי התורה...ויתגלו לו רזי התורה כתיקונן עכ"ל.

³² יומא נג, ע"א, בסוף העמוד.

³³ וכה"ג בשבת (פח, ע"א) ההוא צדוקי דחזייה לרבא דקא מעיין בשמעתייה ויתבה אצבעתא דידיה תותיה כרעא וקא מייץ בהו וקא מבען אצבעתייה דמא וכו' עכ"ל. ופרש"י שהיה ממעך אצבעות ידיו ברגליו ואינו מבין משום טירדא.

³⁴ ברכות סא, ע"ב וז"ל אמר רבא כגון אנו הבנוניים. א"ל אביי לא שביק מר חיי לכל בריה עכ"ל. ועיי"ש דיש שגורסין רבה, שלא אפשר שאמר אביי 'מר' לרבא חברו, אלא לרבה רבו.

³⁵ פתח האולם רחבו כ' אמה (פרש"י).

³⁶ פתח ההיכל רחבו י' אמה (פרש"י).

ואנן כי סיכתא בגודא לגמרא³⁷, אמר רבא ואנן כי אצבעתא בקירא לסברא³⁸, ומסביר המהרש"א דכל אחד נקט ע"פ המידה שחסרה בו מעט: אביי ורבא אחד היו, אלא שאביי נקט לגמרא, דהיינו מה שקיבל מרבנותיו, שע"י טורח גדול וחזרה כמה פעמים זוכר, ולא יבוא לידי שכחה כמו היתד הזה, שבטורח ע"י הכאה על ראשו הוא עושה נקב בכותל ונכנס בו. אבל רבא נקט לסברא דהיינו מה שאדם לומד מסברת הלב הוא קשה יותר כאצבעתא בקירא שאינו עושה נקב כלל ואינו נכנס בתוכו, אלא מדבק מעט ובקושי כפרש"י עכ"ל.

אביי הביא דוגמאות מהבקיאות והזכירה, שהוא כרבו רבה, דגש היה לו על הפלפול וההעמקה. רבא הביא דוגמא מהסברא, שכרבו דגש היה לו על זכירה ובקיאות, וקשה היתה לו ההעמקה. וכן מצאנו: "אמר אביי אגרא דכלה דוחקא, אמר רבא אגרא דשמעתא סברא"⁴⁰. דאביי כדרך לימודו, הסביר כי שכר המתקבצין לשמוע הלכות הרגל הוא הדוחק שרובם אינם מבינים עומק הלימוד⁴¹, ורבא נקט את הקשה לו, שכר השמעתתא הוא היגיעה לטרוח ולחשב טעמו של דבר⁴².

גם ממידותיו של רבה ספג אביי, שמץ של התנשאות כהרים גבנונים, קפידא וחוסר סבלנות לשאינו מבין את עומק דבריו. וכן מצאנו: "יוסוד הלל הזקן הוא מצד החסד של הבל. ושמאי הזקן הוא מצד הגבורה של הבל, ולכן היה קפדן מסוד הדינין. וכן אביי מסוד זה, ולזה לא היה הלכה כמותו. ודע כי מצד חטא קפדנותא, לכן נתגלגל בשמעון בן עזאי ולא נשא [אשה], ואז היה בורא נפשות הגרים ע"י עוסקו בתורה, ובזה סוד הגבורה דשמאי נהפכה לחסד, כי מצד החסד דאברהם הוא אתערו נפשין הגיורין, וכן היה משה עושה כשפירש מן האישה... וכן אביי החזיק בדבריו של בן עזאי להמשיך נפשות הגרים ע"י התורה, כי נר"ן דאביי כולם מסוד קין, וכולם מבחינת נפש שהוא סוד המלכות. לכן היה יתום שלא ראה אביו ואימו ותיקן נפשות הגרים שאין להם אב ואם. זה שאמר אביי כשהיה שמח, הריני כבן עזאי בשוקי טבריה⁴³, וטעם השמחה שע"י שהיה ממשיך נפש הגרים כבן עזאי, בזה היה מתקן עטרה דגבורה כנזכר"⁴⁴.

"זהאדם ידע את חוה אשתו ותהר ותלד את קין ותאמר קניתי איש את ה'. ותסף ללדת את אחיו את הבל"⁴⁵. ובספרי חסידות⁴⁶: הנה ידוע ששמות בני אדם הם עצם

³⁷ פרש"י: כיתד שנועצין אותו בכותל בנקב צר ונכנס בדוחק, כך אין יכולין אנו להבין מה שאנו שומעין כי אם מעט ובקושי עכ"ל.

³⁸ פרש"י: בשעוה קשה שאין האצבע יכול ליכנס בתוכה אלא מדבק מעט עכ"ל.

³⁹ עירובין נג, ע"א.

⁴⁰ ברכות ו, ע"ב.

⁴¹ ע"פ פרש"י שם.

⁴² ע"פ פרש"י שם.

⁴³ עירובין כט, ע"א, ועי"ש שהגירסא רבא ולא אביי.

⁴⁴ חסד לאברהם, מעין חמישי, נהר כה.

⁴⁵ בראשית ד, א-ב.

מהותם, מה גם השמות הכתובים בתורה. והנה בקין נאמר קניתי איש את ה', וע"כ קראה שמו קין. ומזה נראה כי קין הוא לשון קנין, וכל קנין הוא דבר יש ונפרד, אך היא תיקנה זאת באמרה - את ה'... וא"כ יש בשם הזה שתי בחינות, אחת מצד היצר הרע שהוא יש ונפרד בפני עצמו, ומזה תוצאות כל הכפירות וכל הרעות, ומזה נסתעף כל ענין עבודה זרה... אך יש בזה גם צד טוב, דבר טוב לעבודת ה' להיות ליבו חזק לעומת כל המתקוממים נגדו להפריעהו מעבודת ה', והוא כענין שנאמר ויגבה ליבו בדרכי ה'⁴⁷, וכן כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם⁴⁸... אבל צריך שמירה יתרה שיהיה רק בענין עבדות ה' ולא יתערב בו שום צד ישות וגאווה בפני עצמו ח"ו...

והנה שם הבל מורה להבל את כל קנייני עולה"ז, להיות בעיני עצמו כהבל שאין בו ממש. אך בזה יש ג"כ שתי בחינות מצד הטוב ומצד הרע: אם הוא יודע ומכיר בחסרונו ומשתוקק להשלים עצמו... זה החלק הטוב. אבל באם הוא בעצמו כמתיאש ואיננו משתדל לשאוב לו חיים - זה חלק רע.

והנה בהבל מצינו - והבל הביא גם הוא, היינו שמעצמו לא התעורר להביא קרבן לקרב עצמו לה', והיה בעיני עצמו כמתיאש, אך נגרר אחר מעשה קין שראה שהוא הקריב קרבן... וזה היה חטאו של הבל עכ"ל.

"כל הנשמות הרוחות והנפשות שבכל הנבראים בעולה"ז כולם כלולים ונתלים באדם הראשון"⁴⁹, ואולם ישנם כמה סוגים, קבוצות של נשמות⁵⁰, ושתיים מהן "קבוצת קין" ו"קבוצת הבל". ניצוצות קין יש בהם מתכונת נפשו הקניינית, הכרה בערך עצמו, יוזמה ופעילות, לטוב או למוטב. ניצוצות הבל יש בהם מתכונת נפשו שלו, שפלות וענוה,

⁴⁶ שם משמואל, פרשת קורח, תרע.

⁴⁷ דברי הימים ב' יז, ו, על יהושפט.

⁴⁸ סנהדרין לו, ע"א.

⁴⁹ ציטוט משער הגלגולים לרח"ו, תחילת הקדמה לא. ובע"ז ה, ע"א: "אמר רבי יוסי אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף. ופרש"י: אוצר יש ששמו גוף, ומבראשית נולדו כל נשמות העתידות להולד ונתנם שם עכ"ל.

⁵⁰ ע"פ שער הגלגולים לרח"ו במקומות רבים. עי' הקדמה ז' דישנם נשמות חדשות לגמרי (בני אהרן שם סק"א, דגם הן כלולות באדה"ר), ועוד שנשארו בו אחרי חטאו ומניצוצין אלו יצאו קין והבל, ויש מחלקי נשמתו שנסתלקו ממנו כאשר חטא וחזרו לרדת וליפול לעמקי הקליפות, ובזו המדרגה היתה נשמת שת.

מדרגת נשמות קין והבל רבה מאד וז"ל שם: וכאשר יתוקנו תהיה מעלתם גדולה על שאר הנשמות שנשרו ונפלו מאדה"ר כנזכר, כיון שהיה בהם כח להישאר קימים באדם ולא נפלו בקליפות. ויש להם מעלה זו בפרטות, והוא כי כאשר הורישם אדם לקין והבל בניו אין זה נחשב לגלגול ממש כשאר המגולגלים שמת הגוף האחד ונשמתו מתגלגלת בגוף השני. אבל זה היה בחיים חיותו של אדה"ר שהורישם לבניו כשנולדו, ולכן כל הניצוצות שהיו כלולים בקין והבל נחשבים כאילו עדין היו כלולים באדה"ר עצמו וכו' עכ"ל. ויש לנשמות אלו יתרונות על פני נשמות מסוגים אחרים.

פסיביות, לטוב או למוטב. לא נתפלא איפוא כי נשמת רבא מסוד ניצוצות הבל באה⁵¹, ונשמת אביי מנשמת קין היא⁵².

"אמר עולא, תלמידי חכמים שבבבל עומדין זה מפני זה וקורעין זה על זה...קבעי מיניה רב חסדא מרב הונא תלמיד וצריך לו רבו מאי? א"ל חסדא חסדא לא צריכנא לך, את צריכת לי! עד ארבעין שנין איקפדי אהדדי ולא עיילי לגבי הדדי. יתיב רב חסדא ארבעין⁵³ תעניתא משום דחלש דעתיה דרב הונא. יתיב רב הונא ארבעין תעניתא משום דחשדיה לרב חסדא"⁵⁴. גם כאן למדנו דרב הונא משורש קין⁵⁵ ורב חסדא משורש הבל⁵⁶, ואולי לך איקפד רב הונא לעומת רב חסדא שכלל לא נתכוון לקפידא.

עפ"י נבין עומק הגמרא⁵⁷: "כי הוּוּ מפטרי רבנן מבי רב הוּוּ פיישי אלפא ומאתן רבנן, מבי רב הונא הוּוּ פיישי תמני מאה רבנן...כי הוּוּ מפטרי רבנן מבי רבה ורב יוסף⁵⁸ הוּוּ פיישי ארבע מאה רבנן וקרו לנפשיהו יתמי. כי הוּוּ מפטרי רבנן מבי אביי...הוּוּ פיישי מאתן רבנן וקרו אנפשיהו יתמי דיתמי", דכל הרבנים הנזכרים משורש קין הם, בעלי העשיה והשררה.

עוד נשים לב, כי בת רב חסדא (משורש הבל) היא זאת שהיתה אשת רבא⁵⁹ (ג"כ מאותו שורש).

למדנו כי אביי חריף ומעמיק היה כרבה רבו, ובכל זאת נפסקה הלכה ברוב התלמוד כרבא הבקי, דסיני עדיף, פסיקת ההלכה דוקא ע"י השפל והענו, כרבא תלמיד רב יוסף.

⁵¹ שער הגלגולים לרח"ו, הקדמה לו, שורש מלוט בן הרן. ובחסד לאברהם מעין ה' נהר כה וז"ל ודע כי נשמת רבא האמורא נמשך בנעמה העמונית בן לוט, כי כאשר הקליפות שבו את לוט גם נשמות רבא שבו עימו. עד שיצאה נעמה העמונית בת לוט ויצא רבא עימהם. וזה אמרו (בראשית יד, יב) ויקחו את לוט ואת רכושו בן אחי, ר"ת רבא. וכן בלעדי רק אשר אכלו הנערים ר"ת רבא עכ"ל. וידוע כי מואב נקרא ע"ש האב, דלא נתביישה מהמעשה שעשתה, ומכאן מקום לעזות ולחוצפה, ואילו עמון - כיסתה המעשה, וכדברינו בתכונות אופיו של רבא. ועי' ג"כ בשם משמואל, לך לך, תרע"ז, דנשמת דוד המלך ע"ה ג"כ ממואב, שע"י זיכוכו יצא בתכלית השפלות. ועי' עוד בשער הגלגולים שם באריכות כה"ג.

⁵² כן נזכר בחסד לאברהם לעיל, כי אביי כל נר"ן שלו מסוד קין, וכן הוא בשער הגלגולים הקדמה לו, בכמה מקומות.

⁵³ בעיון יעקב: כנגד מ' יום של קבלת התורה, וכנגד הנשמה שנוצרה לארבעים. ובמהרש"א, דהמהרהר אחר רבו כמהרהר אחר שכינה, לכן עונשו ארבעים שנה, ולכן פירשו זה מזה ארבעים שנה. ועוד יעויין במהר"ם שי"ף, ע"פ מסכת ע"ז דף ה, ע"ב - דעד ארבעים שנה אין אדם עומד על דעת רבו.

⁵⁴ בבא מציעא לג, ע"א.

⁵⁵ ע"פ מדרש תלפיות ענף הגלגולים.

⁵⁶ ע"פ מדרש תלפיות ענף הגלגולים, וכן בשער הגלגולים בהקדמה לו בכמה מקומות.

⁵⁷ כתובות קו, ע"א.

⁵⁸ וברור שהכוונה לזמן שהיה רבה ראש ישיבה, דרק לאחר פטירת רבה מלך רב יוסף כדלעיל, ומשום כבודו דרב יוסף נקטו, אע"פ שלא נהג שררה בעצמו.

⁵⁹ עי' בברכות נו, ע"א. דמפאת פתרון חלומו של בר הדיא נפטרה אשת רבא - בת רב חסדא. וע"ע בכתובות סה, ע"א, בת רב חסדא אשת רבא הבריחה את חומה דביתהו דאביי, ועוד באריכות בשער הגלגולים הקדמה לו.

כלל נקוט בדינו: "בכל מקום אין הלכה כתלמיד במקום הרב"⁶⁰, ובכל זאת מתקופת אביי ורבא "קמאי ובתראי שחולקין - הלכה כבתראי"⁶¹, ומשום "דעד אביי ורבא לא היו התלמידים לומדים אלא ע"פ קבלת רבותיהם כפי מה שהיו שונים להם, מהם היו שונים ע"פ רבי חייה ורבי אושעיא, ומהם ע"פ משנת בר קפרא או מתניתא דבי לוי או מתניתא דבי שמואל וכן כולם. ומשום כך ראוי לפסוק כדברי הרב כיון שהתלמיד לא ידע אלא תוך דברי רבו, דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין. אבל מאביי ורבא ואילך למדו כל הדעות... ולפיכך ראוי הוא לפסוק כדברי התלמיד משום דבתראה הוא, ולפעמים שהרב הולך לשיטת אחת מן הבריות, כגון משנת רבי חייה ורב אושעיא והאחרון זקוק מכח בריתא אחרת, כגון משנת בר קפרא... או לפעמים לא עיין הרב בחדא מהני מתנייתא, והתלמיד עיין בו ודקדק ממנו שלא כדברי רבו. וכדאשכחן בכמה מקומות בתלמוד דאמר רב חסדא לרבא פוק עיין בה דלאורתא בעי לה⁶². ותו איתא בתענית דף כד: רבא גזר תעניתא... אי משום תנויי בשני דרב יודא כולא תנויי בנויקין הוו... וכי מטי רב יודא בעוקצין אמר הוויות דרב ושמואל קא חזינא הכא, ואנן מתנינן בעוקצין תליסר מתנייתא. ופירש שם רש"י וז"ל תליסר מתנייתא - בייג פנים יש בינינו במשנה ובריתא של מסכת עוקצין בייג פנים כגון משנת רבי חייה ורב אושעיא ובר קפרא ומשנת קרנא ולוי ותנא דבי שמואל עכ"ל רש"י. ומשמע שבימי אביי ורבא היו לומדים כל אותם הייג מתנייתא, מה שלא עשו בדורות הראשונים... מדקאמר ואנן מתנינן בתליסר מתנייתא, דמשמע אנן דוקא ולא אינהו"⁶³.

אילולי דמיסתפינא הוה אמרינן דפסיקת ההלכה כבתראי החלה מתקופת רבא דוקא: "רבא כד הוה מיפטר מיניה דרב יוסף, הוה אזיל לאחוריה עד דמנגפן כרעיה ומתווספן איסקופא דבי רב יוסף דמא. אמרו ליה לרב יוסף⁶⁴ הכי עביד רבא, אמר ליה

⁶⁰ ציטוט מספר מבוא התלמוד לרבי שמואל הנגיד (מופיע לאחר הרא"ש במסכת ברכות).

⁶¹ ג"כ שם, ועיין בש"ך חו"מ ס"ו ס"ק קכב דמשתמש בכלל זה הלכה למעשה.

⁶² בבא מציעא יח, ע"ב; כ, ע"ב; גיטין כז, ע"א; בבא בתרא קעד, ע"ב. ועי"ש דהגירסא רבה ולא רבא.

⁶³ שו"ת מהרי"ק תשובה פד. ושם, לפי הקטע המובא בפנים המאמר כותב בזה"ל: ואוי לזה המורה... שהתיר איסור אשת איש נגד כל הפוסקים הללו, וכ"ש שהם הפוסקים האחרונים והיה ראוי להלך אחריהם אפילו להקל כ"ש להחמיר... שהרי בכל מקום אנו פוסקים כדברי האחרונים, ומשום האי טעמא פסקו הגאונים אשר מסרו לנו את התורה דמאביי ורבא ואילך הלכתא כבתרא ואפילו בתלמיד נגד הרב, והטעם מתבאר יפה מתוך דברי רב אלפסי בשלהי עירובין וז"ל וחזינן לקצת רברבתא דס"ל כעולא וסמכי אגמרא דבני מערבא... ואנן לא ס"ל הכי, דכיון דסוגיה דגמרא דילן התירה, מאי איכפת לן במאי דאסרי בגמרא דבני מערבא? דעל גמרא דידן אנו סומכין דבתרא הוא, ואינהו הוו בקיאיין בגמרא דבני מערבא טפי מינן, ואי לא משום דקים להו דלא סמכא היא, לא קשרי ליה אינהו עכ"ל רב אלפס. והרי לך דאע"ג דאורא דארץ ישראל מחכים וחד מיניהו כתרי מינן (כתובות עה; ב"ב קנח) מ"מ הלכה כתלמוד בבלי נגד תלמוד ארץ ישראל משום דבתראה הוא וידע במילי דבני א"י טפי מינן, ואפילו להקל סמכין עכ"ל, ומכאן מובא הציטוט בגוף המאמר.

⁶⁴ פרש"י: שהוא היה מאור עינים ואינו מכיר בדבר.

יהא רעוא דתרום רישך אכולה כרכא⁶⁵, ומסביר המהרש"א: ר"ל בימי אביי היו ב' ישיבות, דהיינו ישיבת אביי וישיבת רבא בבי' כרכין, וברכו רב יוסף שיהיה ראש ישיבה לב' הישיבות שבב' הכרכים, וכן הווה ליה, כשמת אביי באה ישיבת אביי לרבא כמפורש בפרק הרואה⁶⁷ בחלומות דבר הדיא עכ"ל.

בתקופת אביי עוד היו שתי ישיבות, שתי גישות לימוד. רק לאחר פטירתו החל רבא, הבקי הגדול, לכהן כראש ישיבה בשתי הישיבות, ומסתמא דאז החלו ללמוד כ"א משניות ובריתות דהשני. א"כ מתקופת רבא מתחילתן לפסוק הלכה כבתראי, וכן הוא גם נגד אביי דהלכה כרבא ברוב התלמוד.

ועם כל זה שהלכה כרבא לגבי אביי, מכל מקום לענין מעשה - גדולים מעשי אביי מרבא⁶⁸, ולכן: "אבא אומנא הווה אתי ליה שלמא ממתבתא דרקיעא כל יומא, ולאביי כל מעלי יומא דשבתא, לרבא כל מעלי יומא דכיפורי... חלשא דעתיה דרבא משום דאביי. אמרו ליה מסתייך דקא מגנית אכולה כרכא⁶⁹, ועוד למדנו⁷¹" אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מנין לגזר דין שיש עימו שבועה שאינו נקרע? שנאמר לכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עוון בית עלי בזבח ומנחה. אמר רבא בזבח ומנחה אינו מתכפר, אבל מתכפר בתורה⁷². אביי אמר בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר בתורה ובגמילות

⁶⁵ פרש"י: דברכו שיהיה ראש ישיבת הכרך.

⁶⁶ יומא נג, ע"א-ע"ב.

⁶⁷ ברכות נו, ע"א, וז"ל בר הדיא מפשר חלמי הוה. מאן דיהיב ליה אגרא - מפשר ליה למעליותא, ומאן דלא יהיב אגרא - מפשר ליה לגריעותא. אביי ורבא חזו חלמא [חלום זהה]. אביי יהיב ליה זוזא, רבא לא יהיב ליה... א"ל [רבא לבר הדיא] חזינא אפנדא דאביי נפל וכסיין אבקה, א"ל אביי שכיב, ומתיבתיה אתיא לגבך עכ"ל.

⁶⁸ לישנא דהראשית חכמה, הקדמה אות טז.

⁶⁹ ובמהרש"א וז"ל נראה לפרש... [ד]כשמת אביי נעשה רבא ראש ישיבה אכולה כרכי, דישיבת אביי ותלמידיו באו ללמוד לפני רבא מברכתו של רב יוסף שא"ל יהא רעוא דתרום רישך אכולהו כרכא... ובהאי נייחא דעתא דרבא דנפיש זכותיה לאגוני אכולהו כרכא עכ"ל.

ויעויין בבן יהודע במקום דלאביי נשלח שלום כל יום שישי לרמוז לו, שאע"פ שבתורתך לא נבחר להלכה אלא יע"ל קג"ס, כדאי אלו שש הלכות שנשלח לך שלום כל יום שישי.

⁷⁰ תענית כא, ע"ב - כב, ע"א.

⁷¹ ראש השנה יח, ע"א.

⁷² ובעיון יעקב וז"ל נראה דרבה ס"ל כיון דעל שלושה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים, נמצא דהתורה הוא ראשון במעלה יותר מן העבודה, לכן ס"ל בזבח ומנחה אינו מתכפר שהוא מעלה שניה, אבל מתכפר במעלה הראשונה שהוא כתר תורה שעולה על גביהן... משא"כ אביי לשיטתו ס"ל בקידושין(ה, ע"א) דאין קטיגור נעשה סניגור, א"כ י"ל דמתכפר בגמ"ח, אף שהוא המעלה הג', וגרוע מזבח ומנחה, אפ"ה אינו מתכפר להם, לפי שבני עלי חטאו בזה ואין קטיגור נעשה סניגור, אבל מתכפר הוא בגמילות חסדים אף שהיא המעלה השלישית עכ"ל.

חסדים. רבא⁷³ ואביי מדבית עלי קאתו. רבא דעסק בתורה חי ארבעין שנין, אביי דעסק בתורה וגמילות חסדים חיה שיתין שנין".

ובגמרא⁷⁴: "אמר רב נחמן קטן היודע למי מברכין - מזמנין עליו. אביי ורבא הוו יתבי קמי דרבה. אמר להו רבה למי מברכין? א"ל לרחמנא. ורחמנא היכא יתיב? רבא אחוי לשמי טללא, אביי נפק לברא אחוי כלפי שמיא. אמר להו רבה תרוויכו רבנן הויתו", ומסביר הרב קוק⁷⁵: "ישנם חכמים שמגמתם בדעת א-להים היא ע"פ הדברים המשוערים והמוגבלים, כמו ע"י בירור החכמות בדברים המוחשיים...ודעת תורה להלכותיה ופרטותיה..וישנם כאלה שמטבע נפשם אינם יכולים להסתפק בדרישת הדברים המוגבלים והם מתרוממים לשוטט ברעיונות בהכרת רוממות א-ל יתברך...רבא אחוי לשמי טללא, כי היתה נטייתו אל שקידת התורה ודרישת כל אמת בפרטיהם המוגבלים, ובזה יבוא להכרת קונו יתברך...אביי אמנם שאף אל הרחבת הידיעה בההכרה הפנימית שמתנשאת אל למעלה מכל גבול, ודחקו טבעו הפנימי לבטא רגשות נפשו...ואחוי כלפי שמיא - אל מרחב בלי קץ...וסעד לדבר אומרם ז"ל רבא עסק בתורה חי ארבעין שנין, אביי דעסק בתורה ובגמ"ח חי שיתין שנין. כי האיש שמתנשא אל מרחב גדול בשאיפות רעיונו לא יוכל לכלא את רוחו רק בשלימות אחת...ע"כ לפי תכונתו לא מנעתו עסק גמ"ח ועירוב הבריות מההשתלמות שלפי טבע נפשו...אבל רבא מצא בתורת ה' חפצו, ולא היה אפשר לו להיפרד מאהבתה של תורה...ויוכל היות שמי שהולך על דרך החכמה המוגבלת הוא יותר קרוב להחכמה המעשית, ע"כ לענין הלכה יוכל להיות מכוון יותר...ומפני זה הטעם הלכה כרבא לגבי אביי. אע"כ ששתי הדרכים כאחד טובים..."

טבעו של אביי סוער יותר, מחפש את האין-סוף, גם בתורה וגם בגמ"ח. רבא עסק כל כולו בתורה, ולמרות זאת, ואולי בגלל זאת, זכה והלכה כמותו ברוב התלמוד. דוקא ה"סיני" השפל והענו, הבקי בחדרי תורה, שאינו מפולפל וחריף, ושאינו עוסק כל כך בענייני בני אדם וגמילות חסדים, הוא הוא שהלכה כמותו, נגד אביי, והוא ששילב כל השיטות והמשניות בכל הישיבות בבבל.

עפ"ז נבין מדוע "אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא ומשנה, גמרא, הלכות ואגדות, דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים, קלים וחמורים וגזירות שוות, תקופות

⁷³ וכן גירסת רש"י, וז"ל אביי ורבא מדבית עלי אתו, כך שמעתי. ובחולין (קלג, ע"א) אשכחן דרבא לאו כהן הוא, ושמא אימו מבית עלי היתה. ויש גורסין רבה ואביי עכ"ל. וכך בתוס' שם ז"ל רבה ואביי: רבא חברו של אביי לא הוה כהן כדמוכח...והכא רבה חברו של רב חסדא, וכן משמע נמי במו"ק (כת, ע"א) דאמר רבא בני חיי ומזוני לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא, דהא רבה ורב חסדא תרוויהו צדיקי גמורי ניהו, מר מצלי ואתי מיטרא ומר מצלי ואתי מיטרא, רבה חיה ארבעין שנין ורב חסדא חיה תשעין שנין וכו' עכ"ל. וביפה עינים מכריח כגירסת התוס', דאביי ורבא שוין בערך שנותם, בברכות (מח, נו), ובכתובות (סה) מוכח דרבא חי לאחר פטירת אביי, א"כ אי אפשר לפער של כ' שנה לטובת אביי!

⁷⁴ ברכות מח, ע"א.

⁷⁵ עין איה במקום.

וגימטריאות, שיחת מלאכי השרת ושיחת שדים ושיחת דקלים, משלות כובסין, משלות שועלין, דבר גדול ודבר קטן. דבר גדול - מעשה מרכבה, דבר קטן - הוויות דאביי ורבא^{76,77}. ומדוע לא נאמר הוויות רב ושמואל⁷⁸?

בפשטות יש לומר משום ש"בימי אביי ורבא ניתוספה חכמת התלמוד... שאביי ורבא התחילו ללמד כל הבריתות וישבו ותרצו את כולם... ומתוך כך הוציאו כמה דינים והעמידו כמה שמועות על בוריין"⁷⁹, דכשרבין התלמידים בעלי שמועות שונות, רב הפלפל והחידוד וגוברת התורה⁸⁰.

אך ע"פ דברנו יש לפרש עוד, דנבחרו אביי ורבא דוקא, שבאישיותם נתגלמו שתי צורות לימוד הופכיות, שתי גישות שונות לעבודת ה': אביי ה"קניי", המחווד ומפולפל, עוקר ההר שמתנשא על כל סביביו, האיש שרוחו סוערת, שדעתו מעורבת עם הבריות, הגומל חסדים; לעומת רבא השפל והענו, ההבל, הבקי הגדול שכל ימיו רק באוהלה של תורה. מלמדת אותנו הגמרא שגדולת רבי יוחנן בן זכאי היתה ששילב יחד גם רבא וגם אביי, גם בצורת לימוד תורתם וגם בנשמתם⁸¹.

⁷⁶ פרש"י: כל איבעיא להו לאביי ורבא הוה מספקא להו, ובכולן נתן את ליבו ונתן בהן טעם, ובימי אמוראים נשתכחו עכ"ל.

⁷⁷ סוכה כח, ע"א; ב"ב קלד, ע"א.

⁷⁸ כנאמר בברכות כ, ע"א: א"ל ר"פ לאביי מאי שנא ראשונים דאתרחיש להו ניסא ומאי שנא אנן דלא מתרחיש להו ניסא? אי משום תנויי... כי הוה מטי רב יהודה בעוקצין, האשה שכובשת ירק בקדירה... אמר הוויות דרב ושמואל קא חזינא הכא וכו' עכ"ל. אמנם ברש"י שם מסביר: לומר טעם משניות הללו קשה עלי ככל הקושיות שהיו שני רבותי מתקשין בהן בכל הגמרא עכ"ל, ומ"מ יכול היה להאמר גם כאן.

⁷⁹ לי שנא דהמהרי"ק בתשובה פד, בהמשך הנזכר לעיל בהערה 63 ובגוף המאמר שם.

⁸⁰ עיין ברכות כח, ע"א, דכשמינו רבי אלעזר בן עזריה לראשות הישיבה סילקו את שומר הפתח, ונתוספו תלמידים רבים, ולא היתה הלכה שהיתה תלויה בבית המדרש שלא פירשוה. הדברים בגוף המאמר מפרש"י.

⁸¹ עיין בחסד לאברהם, מעין ה, נתיב כה וז"ל ודע כי ריב"ז ור"ע היו שתי זרועות ימין ושמאל דמשה (הבל) מעורבין בקין, ולכן שנותיהם מאה ועשרים שנה, ולכן רצה משה שתינתן תורה ע"י רבי עקיבא, כלומר ששילב נשמות קין והבל. וכן עי' שער הגלגולים סוף הקדמה לב (ריב"ז ניצוץ מקין), ובהקדמה לו (מהבל), ובתחילת לח (הבל).